הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 293-310

שיעור יח

"אתם" – אפילו שוגגין, אפילו מזידין, אפילו מוטעין

(ראש השנה כה ע"א)

פתיחה
א. קידוש החודש
1. כל מה שעשה רבן גמליאל עשוי
2. קביעת בית הדין והיישום בארץ ישראל ובגלות
ב. עיבור השנה
סיכום

פתיחה

בגמרא (כה ע"א) מופיעה דרשה של רבי עקיבא על פסוק לפיו יש לקבל את הקביעה של בית דין בנוגע לקידוש החודש אפילו אם הם שוגגים, מזידים או אנוסים. במדרש ההלכה (ספרא, אמור פרשה ט סוף פרק ט אות ג) מופיעה דרשה דומה בנוגע לעיבור השנה. נעיין במשמעות דרשות אלו וביישומן.

א. קידוש החודש

1. כל מה שעשה רבן גמליאל עשוי

במשנה (כה ע"א) מסופר:

> באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו, ובליל עיבורו לא נראה.
> וקיבלן רבן גמליאל.
> אמר רבי דוסא בן הורכינס: עדי שקר הן. היאך מעידים על האשה שילדה, ולמחר כריסה בין שיניה? אמר לו רבי יהושע: רואה אני את דבריך.
> שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך.
> הלך ומצאו רבי עקיבא [את רבי יהושע כשהוא] מיצר. אמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם" (ויקרא כג, ד) – בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו.
> בא לו [רבי יהושע] אצל רבי דוסא בן הורכינס, אמר לו [רבי דוסא]: אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר: "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (שמות כד, ט), ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים? אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה.
> נטל [רבי יהושע] מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו.
> עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: בוא בשלום רבי ותלמידי! רבי – בחכמה, ותלמידי – שקבלת את דברי.

בגמרא (שם) מופיע שיח אחר בין רבי עקיבא לרבי יהושע:

> דתניא: הלך רבי עקיבא ומצאו לרבי יהושע כשהוא מיצר. אמר לו: רבי, מפני מה אתה מיצר?
> אמר לו [רבי יהושע]: רבי עקיבא, ראוי לו שיפול למטה שנים עשר חדש ואל יגזור עליו גזירה זו.
> אמר לו [רבי עקיבא]: רבי, תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני.
> אמר לו [רבי יהושע]: אמור.

> אמר לו [רבי עקיבא]: הרי הוא אומר "אתם" (ויקרא כג, ב), "אתם" (שם ד), "אתם" (שם לז), שלש פעמים, "אתם" – אפילו שוגגין, "אתם" – אפילו מזידין, "אתם" – אפילו מוטעין.
> בלשון הזה אמר לו [רבי יהושע]: עקיבא, נחמתני, נחמתני.[1]

רש"י (ד"ה שוגגין) פירש: "שוגגין – מאליהן, כסבורין שהוא ראוי להתעבר וטועין. מוטעין – על ידי עדי שקר".

על פי דרשת רבי עקיבא יש לקבל את קביעתו של רבן גמליאל מפני שגם לפי רבי יהושע מצב כזה הוא מצב של "מוטעין" על ידי עדי שקר. רש"י כאן לא הסביר מה הכוונה "אפילו מזידין". לעיל (כ ע"א) הסביר רש"י (ד"ה אלא) שלבית דין יש סמכות לדחות את העדים ליום אחר, ובמקרה המדובר שם המטרה היא להימנע מחילול שבת: "מכדי בבית דין תליא, כדאמרינן לקמן (כה, א): אתם – אפילו מזידים".[2]

רבי יהושע היה אב בית דין (בבא קמא עד ע"ב) בזמן רבן גמליאל, ופירט רב שרירא גאון (אגרת, רבנן סבוראי, אות פג): "רבן גמליאל היה נשיא ביבנה, ורבי יהושע אב בית דין", אך הוא לא קיבל את הכרעתו של רבן גמליאל בנוגע ליום שבו התקדש החודש. רבי דוסא בן הרכינס שבדבריו תמך רבי יהושע, קיבל את הכרעתו של רבן גמליאל ואף אמר לרבי יהושע שיש לקבל את הסמכות של המנהיגות הבכירה, ובהקשר זה סמכותו של רבן גמליאל ששימש אז כנשיא. הרמב"ן (דברים יז, יא) כתב שעל רבי יהושע היה לשמוע לרבן גמליאל כדי שלא לעבור על איסור "לא תסור":

> לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל – אפילו אם אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין, לשון רש"י. וענינו, אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך, תעשה כמצותם, ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה? אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו. וזה כענין רבי יהושע עם רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונו (ראש השנה כה ע"א).[3]

גם רבי עקיבא אמר לרבי יהושע שעליו לקבל את הכרעת רבן גמליאל אם כי תוכן דבריו עוסק בהלכות קידוש החודש, וגם אם בית הדין טעה וקידש את החודש שלא בזמנו, זה הזמן שבו יהיה ראש החודש.[4]

---

1 בגמרא (מכות כד ע"א-ע"ב) מסופר שחכמים שמעו בביקור ברומי את קול המונה של רומי, וכן ראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים. החכמים בכו על כך, ורבי עקיבא היה משחק וניחם אותם ששכרם של עושי רצונו גבוה יותר משל עוברי רצונו, וכן כשם שנבואת החורבן התקיימה כך גם תתקיים נבואת הישועה. על שתי הנחמות הללו נאמר: "בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו". מבטו של רבי עקיבא הוא לטווח ארוך חרף התמונה העגומה שנראית. רבי יהושע היה גם כן בין אותם חכמים שהיו שם ברומי ובהר הבית, וייתכן שהוא השתמש באותו לשון כדי לומר שגם כאן ניכר מבטו ארוך הטווח של רבי עקיבא. גם אם כעת רבי יהושע לא הסכים עם הכרעתו של רבן גמליאל, יש להתבונן לטווח ארוך ולא לפגוע במעמד הנשיא במיוחד כשמדובר לאחר חורבן המקדש והגליית הסנהדרין ליבנה. על מבטו זה של רבי עקיבא ראה בספרי: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח... גאל ישראל", באר יהודה – פסחים, עמ' 412-410.

2 הראי"ה קוק (שמועות ראיה – ויקרא, עמ' 43) נתן משמעות נוספת לדרשת הפסוק: "כנגד שלוש אפשרויות טעות אלו שאף הם הופקדו בידי ישראל הצריכו חכמים שלוש בחינות בקידוש החודש. כנגד השגגות, הצריכו חכמים את העדות שהיו אף מחללים את השבת כדי לבא ולהעיד על קידוש החודש, אף שחכמים ידעו את חכמת התקופה והמזלות... כנגד המזידים הוצרכו לחקירה והיו שואלים את העדים אם ראו את הלבנה כשפגימתה נגד החמה או לפניה. כנגד המוטעין באה רוח הקדש ולאחר שאמרו בית הדין 'מקודש, מקודש', היתה אף היא מכרזת 'מקודש, מקודש'" (ע"פ מדרש דברים רבה ב). ראה גם: הראי"ה קוק (שמועות ראיה – שמות, עמ' 260, 358).

3 הרמב"ן (שם) המשיך והרחיב במשמעות איסור זה. הרב צבי יהודה קוק (שיחות לחומש במדבר, עמ' 260) כתב כך: "רבי יהושע נשמע לגזירה וקיבלה, אף על פי שהוא עלה בגדלותו ובחכמתו על רבן גמליאל, כיון שרבן גמליאל הוא הנשיא והוא הקובע. והגמרא מסמיכה זאת לאמרה: 'יפתח בדורו כשמואל בדורו'".

4 הרב חיים מבריסק (חידושי הגר"ח, ראש השנה כד ע"ב) האריך להסביר את תשובת רבי דוסא בן הרכינס ואת תשובת רבי עקיבא וההבדל ביניהם ומדוע רבי יהושע השתכנע רק לאחר ששמע את שתי התשובות. הריא"ה הרצוג (פסקים וכתבים, אורח חיים, ב, סי' עח) דן בדבריו. ראה גם: הרב יעקב בצלאל זי'ולטי ("בענין אתם אפילו שוגגין", משנת יעבץ, אורח חיים, סי' ה, א-ב) שדן גם כן בתוכן דברי רבי דוסא בן הרכינס ורבי עקיבא.

רבי יהושע קיבל את דבריהם של חבריו וקיים את מה שרבן גמליאל גזר עליו, והלך ממקומו בפקיעין ליבנה הסמוכה (סנהדרין לב ע"ב).[5]

המהרש"א (חידושי אגדות, כה ע"א) כתב שרבן גמליאל דרש זאת מרבי יהושע "משום שהיה רבי יהושע אב בית דין, ובא לבטל קביעות המועדים שעשה רבן גמליאל". על דברי המהרש"א יש להוסיף שרבן גמליאל גם ידע שרבי יהושע היה בקי גדול בחכמת התכונה (אסטרונומיה) כפי שנוכח לדעת בנסיעתם יחד בספינה (הוריות י ע"א), ורבי יהושע גם העיד יחד עם רבי פפייס על הלכה בעיבור השנה (משנה עדויות ז, ז). רבי יהושע היה חכם בחכמת הטבע וכפי שניכר בוויכוחיו עם חכמי אתונה (בכורות ח ע"ב).[6] רבן גמליאל אף אמר לרבי יהושע בעת שהגיע אליו: "בוא בשלום רבי ותלמידי. רבי – בחכמה, ותלמידי – שקבלת את דברי". החכמה והידע הרחב של רבי יהושע ומעמדו כאב בית דין יכולים היו לערער על סמכותו של רבן גמליאל ומעמדו כנשיא. אשר על כן רבן גמליאל לא הסתפק בכך שרבי יהושע ישמור את יום הכיפורים בביתו בפקיעין לפי קביעתו של רבן גמליאל, אלא ציווה שרבי יהושע יבוא אליו במקלו ובמעותיו באותו יום ושהכול יראו שגם תלמיד חכם גדול שהוא אב בית דין מקבל את מרותו של הנשיא.[7]

במדרש ההלכה (ספרא אמור פרשה ט פרק י אות ג) מופיעה דרשה זו באופן הבא:

> קידשוהו אנוסים או שוגגין או מוטעים. מנין שהוא מקודש? תלמוד לומר: "אשר תקראו אותם מועדי". "אתם" אפילו מוטעים, "אתם" אפילו אנוסים. אם קריתם "אתם" – מועדי, ואם לאו אינן מועדיי.

במדרש ההלכה נכתב "אנוסין" ולא נכתב "מזידין". אך הלכה זו מופיעה בתוספתא (ב, א) ללא דרשת פסוקים ונזכרו כל האפשרויות:

> קדשו את החדש... קדשוהו אנוסין, שוגגין, מזידין, ומוטעין – הרי זה מקודש.

ההשפעה של יום קביעת החודש על ידי בית הדין מתוארת בתוספתא (א, י), ובגמרא (ח ע"ב) נזכרו דברי התוספתא כך:

> תנו רבנן: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פא, ה), מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין, אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש.[8]

---

5 הרב אשתורי הפרחי (כפתור ופרח פרק יא) כתב: "בין לוד ויבנה כשתי שעות, וביניהם פקיעין". ראה גם: יצחק גולדהאר (אדמת קדש, עמ' מא) שביסס את דברי הכפתור ופרח. גם בגליל יש יישוב עם שם דומה.

6 רבי יהושע היה מחמשת תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי (משנה אבות ב, ח); "חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו, כשנפטר הלכו ליבנה" (קהלת רבה, פרשה ז). רבן גמליאל ורבי יהושע חלקו ביניהם בעוד שני נושאים: א. תפילת ערבית רשות או חובה (ברכות כז ע"ב; ירושלמי ברכות ד, א; תענית ד, א); ב. בהלכה בנוגע לבכור בהמה שנפל בו מום בשפתיו (בכורות לו ע"א). גם בשתי המחלוקות הללו ציער רבן גמליאל את רבי יהושע, והציבור הגיב על כך (ברכות שם): "אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל? בראש השנה אשתקד צעריה. בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה. הכא נמי צעריה, תא ונעבריה!". בשל כך מינו את רבי אלעזר בן עזריה להיות נשיא (ירושלמי שם). רבי יהושע מחל לרבן גמליאל ואז נקבע (ברכות כח ע"א): "לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתי, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא". לאחר פטירתו של רבן גמליאל רצה רבי יהושע לבטל הלכה שרבן גמליאל קבע (תוספתא תענית ב, ו): "כל זמן שהיה רבן גמליאל קיים, היתה הלכה נוהגת כדבריו. לאחר מיתתו של רבן גמליאל בקש רבי יהושע לבטל את דבריו. עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר: חזי אנא, בתר רישא גופא אזיל. כל זמן שהיה רבן גמליאל קיים היתה הלכה נוהגת כדבריו. עכשיו שמת אתם מבקשים לבטל את דבריו? אמר רבי יהושע: אנו שומעין לך. נקבעה הלכה כדברי רבן גמליאל ולא ערער אדם על דבריו".

7 הרב עמנואל חי ריקי (הון עשיר, משנה ראש השנה ב, ט) והרב יוסף חיים (בן יהוידע, ראש השנה כה ע"א) הסבירו באריכות כל פרט במעשיו של רבי יהושע: מדוע מקל, מדוע מעות, ומדוע גזר עליו שילך מביתו ליבנה, ועוד.

8 בהמשך התוספתא (שם) נאמר: "וכן אתה מוצא בעומר של מן, אם בא חדש בזמנו מיד הוא כלה, ואם לאו מתעכב הוא לג' ימים". "עומר של מן" – המן שירד מהשמים בהיות עם ישראל במדבר. הרב שמואל אביגדור רבינוביץ (מנחת ביכורים שם) הסביר שאם בית דין קידשו את חודש תשרי בזמנו ביום ל' באלול, ועשו רק יום אחד ראש השנה, עומר המן שלקטו אתמול כלה מיד ביום שלמחרת, כי כבר לא היו צריכים אותו, כי למחרת הוא כבר יום חול וירד מן חדש.

בירושלמי (א, ג) נאמר עוד:

> אי זו אומה כאומה הזאת. בנוהג שבעולם השלטון אומר: 'הדין היום'. והליסטים אומר: 'למחר הדין'. למי שומעין, לא לשלטון? אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן. אמרו בית דין: 'היום ראש השנה', הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת: 'העמידו בימה, יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין, שאמרו בני היום ראש השנה'. נמלכו בית דין לעברה למחר, הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת: 'העבירו בימה, יעברו סניגורין יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר'. מאי טעמא? "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". אם אינו "חוק לישראל" כביכול אינו "משפט לאלהי יעקב".
>
> רבי קריספא בשם רבי יוחנן לשעבר "אלה מועדי ה'", מיכן ואילך "אשר תקראו אותם" (ויקרא כג, ד).
>
> אמר רבי אילא: אם קריתם אותם הם מועדי, ואם לאו אינן מועדי.[9]

"שנמלכו בני לעברה למחר" – ההחלטה לדחות את קידוש החודש למחר יכולה להתקבל מסיבות שונות (ביום השלושים לא ניתן היה לראות את הלבנה, לא הגיעו עדים, ועוד), והיא יכולה להתקבל גם אם בית דין היו מוטעין, שוגגין או אנוסין.

הרמב"ם (הל' קידוש החודש ב, י) כתב:

> בית דין שקדשו את החודש בין שוגגין בין מוטעין בין אנוסים, הרי זה מקודש וחייבין הכל לתקן המועדות על יום שקדשו בו. אף על פי שזה ידע שטעו, חייב לסמוך עליהם. שאין הדבר מסור אלא להם ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם שנאמר "אשר תקראו אותם".

הרמב"ם כתב אנוסים אך לא כתב מזידים, וכן רמז למעשה של רבי יהושע. גם במקור נוסף (ספר המצוות עשה קנג) כתב הרמב"ם שוגגים, אנוסים ומוטעים.

הרב דוד פרדו (חסדי דוד, ראש השנה ב, א) העיר על כך שהרמב"ם השמיט את הביטוי "מזידין" שבגמרא וכתב במקומו "אנוסין". לפיו הביטוי "מזידין" שבגמרא אין כוונתו לומר שעשו כן בכוונה, "דחלילה לומר כן על בית דין וקשר רשעים הוא ואין בדבריהם ממש", אלא כוונת הרמב"ם לומר שיש שתי משמעויות לביטוי "אנוסין". אפשרות אחת: "כגון שאנסום נכרים וכיוצא בעל כרחם. וחד כגון שצורך השעה אנסם והיינו מזידין". הייתה סיבה שבגללה היו צריכים לעבר את החודש, כגון משום מתיא או משום ירקא (כ ע"א). לפיו הרמב"ם התבסס

אבל אם לא באו עדים ביום השלושים ויום השלושים הוא קודש וגם למחרת הוא קודש, המן לא ירד ונשאר טרי במשך שלושה ימים – ערב החג ושני ימי החג.

9 במדרש (דברים רבה ב, יד) מופיע בסגנון אחר: "'אשר לו אלהים קרובים אליו' (דברים ד, ז). אמר רבי יוחנן: כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא לומר אימתי ראש השנה ואימתי יום הכפורים? הקדוש ברוך הוא אומר להם: לי מה אתם שואלים? אני ואתם נלך אצל בית דין של מטה. מנין? דכתיב 'אשר לו אלהים קרובים אליו'. אשר לו אומה קרובה אין כתיב כאן, אלא 'אשר לו אלהים קרובים אליו'. הוא וכל פמליא שלו. אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא עד שלא נעשית אומה, שלי מועדי ה'. מכאן ואילך 'אשר תקראו אתם'". להחלטה של בית הדין על קידוש החודש ועיבור השנה יש השפעה גם על הטבע, כאמור בירושלמי (כתובות א, ב; נדרים ו, ח; סנהדרין א, ב): "אמר רבי אבין: 'אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי' (תהלים נז, ג). בת שלש שנים ויום אחד, ונמלכין בית דין לעוברו, הבתולין חוזרין. ואם לאו אין הבתולין חוזרין". הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, אורח חיים, סי' יד) כתב: "האמת יורה דרכו כי זה הכל נבנה על כללא דכייל ירושלמי 'לאל גומר עלי' ומייתי לי' ש"ך (יורה דעה סי' קפט ס"ק יג), והשרש דהטבע משועבדת לתורתינו הקדושה, ובתולה שנבעלה אף על פי שעפ"י טבע כבר גדלה זמן הראוי שלא יחזרו בתוליה מ"מ כיון שעיברו ב"ד החדש הטבע משועבדת לתורה והוחלש כחה וחוזרת בתוליה". ראה עוד חתם סופר (חידושים, נדה לו ע"א, מד ע"ב). הרב שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכצ'וב (שם משמואל – בראשית, חנוכה תרע"ד; חנוכה תרפ"א) שאל מדוע גזרו היוונים על קידוש החודש, הלא התחדשות הלבנה נראית בטבע? ותירץ בשם אביו: "מפני שהטבע תלוי בדיני תורה, כמו שאיתא בירושלמי (כתובות פ"א ה"ב) קטנה בת שלש ויום אחד ונמלכין ב"ד לעברו (את החודש) הבתולין חוזרין, ואם לאו אין הבתולין חוזרין, ועל זה היתה ההתנגדות שלהם". הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' לט ס"ק טו ד"ה ויש לעין בטריפות) כתב שאם חכם הורה שבהמה היא טריפה "זה הוא שורש הלכה שנאמרה למשה מסיני, ועל תנאי זה הוזהרנו... ואפשר דחייה תלויים בהוראת החכם אם היתה ההוראה בחייה, כדאיתא בירושלמי (כתובות א, ב) 'אקרא לאלוהים...'".

על הנוסח של מדרש ההלכה. נראה שהרמב"ם העדיף את הנוסח שבמדרש ההלכה מפני שהוא משקף טוב יותר את המצב שבו עיברו השנה בשל אילוץ או אונס כלשהו.[10]

על כך שיש לקבל הכרעת כל בית דין בנוגע לקידוש החודש, גם אם הם שוגגים, מזידים או טועים, כתב הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' ד):

> כיון דהכתוב תלאו כל כך בבית דין, עד דדרשינן "'אתם' אפילו שוגגין, 'אתם' אפי' מזידין, 'אתם' אפי' מוטעין", וכח בית דין זה הוא לכל בית דין ובית דין שיעמוד לישראל, כהא דראש השנה (כה ע"א), על כן ודאי יכול כל בית דין גם למיעקר תקנתא בענין קידוש החודש, ולא יהיה כבודם מרובה מכבוד שמים, שאפילו מזידין נגד קביעות האמת גם כן דבריהם קיימין, ומסירה כזו לבית דין לא מצינו בכל התורה כולה.

2. קביעת בית הדין והיישום בארץ ישראל ובגלות

בגמרא (כא ע"א) מסופר:

> לוי אקלע לבבל בחדסר בתשרי. אמר: בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא.
> אמרי ליה: אסהיד?
> אמר להו: לא שמעתי מפי בית דין "מקודש".

בית הדין בארץ ישראל קבעו שחודש אלול מלא, ובבבל לא ידעו על כך. לוי הגיע לבבל ב"א בתשרי על פי חשבון בני בבל, שהוא י' בתשרי – יום הכיפורים בארץ ישראל. הוא ראה אותם אוכלים מעדנים, ואמר להם: "בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא". בארץ ישראל קבעו שחודש אלול מלא, והיום הוא יום הכיפורים בארץ ישראל. בני בבל שאלו את לוי: "אסהיד?". האם אתה מוסר לנו את דבריך כעדות? ולוי השיב שהוא לא שמע מפי בית דין את ההכרזה שהחודש "מקודש", ובחודשים תשרי וניסן על השלוחים לשמוע את בית הדין אומר "מקודש".[11] התוספות (ד"ה לוי אקלע) שאלו:

> וא"ת והיאך יניחם לאכול ויש כאן ודאי איסור כרת דאורייתא?

אמנם לוי לא שמע מפי בית הדין "מקודש" אך ברור שהיום הוא י' בתשרי – יום הכיפורים, וכפי שבני ארץ ישראל עושים. אם כן, איך הוא הניח לבני בבל להמשיך לאכול? תשובת התוספות:

> וי"ל התנן לקמן בפרק שני (דף כה. ושם) "אשר תקראו אתם מקראי קדש" בין בזמנן בין שלא בזמנן. ואמרינן בגמ' "אתם אפי' שוגגים", "אתם" אפי' מזידים ואפי' מוטעין.

הרשב"א (שם) הרחיב:

> ואולי נאמר דכיון שכבר קדשו בני בבל יום שלשים ועליו סמכו והתענו ביום עשירי שלהם, אין להם לחזור ולהתענות ביום אחר, כיון שאין כאן עד ששמע כשנתקדש שם יום ל"א, ויש להם לסמוך על מה שאמרה תורה: "אתם" אפילו מוטעים, "אתם" אפילו שוגגין. ומיהו אילו העיד לוי ששמע או ידע מפי מי שראה שנתקדש החדש ביום שלשים ואחד, אף על פי שהם כבר קדשו יום שלשים, כיון דבני בבל בתר בית דין שבארץ ישראל גרירי טעותם אינו עומד, וחייבין להתענות ביום עשירי לבני ארץ ישראל.

לפי הרשב"א אם לוי היה אומר דבריו כעדות היה עליהם לצום גם ביום זה. מאחר שהוא לא אמר להם זאת כעדות הם סמכו על הדרשה "אתם" אפילו שוגגין ואפילו מוטעין.

---

10 הרב אהרון ליכטנשטיין ("קידוש החודש ועיבור השנה, קדושת אביב, עמ' 237-239) דן במשמעות ההבדלים בין הנוסחים השונים.

11 בהרחבה בשיעור טז: נאמנות העד המודיע על קידוש החודש.

על כך יש לשאול, שמדרשת הפסוק יש ללמוד מדוע החלטת בית הדין בארץ ישראל תקפה גם אם היא בשוגג, במזיד או בטעות, אך בני בבל אינם בית דין ואין להם סמכות לקבוע אם החודש מלא או חסר? כך הקשה הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצוה ד אות ה):

> והנה תירוץ התוספות תמוה מאוד. דזה נאמר על הבית דין דיש בידם לקבוע החודש באיזה יום שירצו יום ל' או ל"א. אבל לאחר שקבעו הבית דין, ודאי כל ישראל מוכרחים לעשות יום טוב עפ"י קביעותם. וכי כל מדינה ומדינה ח"ו יעשו יום טוב כרצונם? ...וצריך עיון.[12]

החיד"א (פתח עינים שם) כתב שיש שרצו לבאר שכוונת תוספות לומר שזו הייתה תקנת בית הדין שבני חוץ לארץ יצומו פעם אחת ביום הכיפורים, גם אם הם מזידים או אנוסים או טועים. אמנם "כשידעו ודאי על פי עדות זמן האמיתי שקדשו בית דין בארץ ישראל, בכי האי גוונא לא תקון", אלא עליהם לצום מתי שנקבע החודש בארץ ישראל. החיד"א כתב על הסבר זה: "וכל זה דוחק כמבואר".[13]

נראה להסביר את דברי התוספות באופן הבא. מדברי התוספות יש ללמוד שדרשת הפסוק שבאמצעותה ניחם רבי עקיבא את רבי יהושע – "אתם" אפילו שוגגים מזידים ומוטעים – היא הרחבה של דבריו שנזכרו במשנה: "'אשר תקראו אתם מקראי קדש' בין בזמנן בין שלא בזמנן". לא נאמר במדרש באיזה מצב מדובר שבית הדין לא קידשו את החודש בזמנו. על כך הוסיף רבי עקיבא את שלושה מצבים על בסיס המילה "אתם", החוזרת שלוש פעמים בפסוקים בפרשת המועדות. על דברי רבי עקיבא הללו הגיב רבי יהושע:

> בלשון הזה אמר לו [רבי יהושע]: עקיבא, נחמתני נחמתני.

מדוע אמר רבי יהושע פעמיים "נחמתני"? המהרש"א (חדושי אגדות, כה ע"א) הסביר:

> נחמתני נחמתני – כפל דבריו. ואפשר שנתכוין לומר "נחמתני" עלי ד"אתם" אפילו מזידים, ונחמתני על רבן גמליאל גופיה ד"אתם" אפילו מוטעים.[14]

ניעזר בדברי המהרש"א הללו ונסביר את דברי התוספות באופן הבא. יש תוקף לקביעת בית הדין בנוגע לקידוש החודש גם אם הם שגו, הזידו או הוטעו. אך אין זה מספיק שחברי בית הדין יקבעו מתי החודש, צריך גם שעם ישראל יקבל את דבריהם ויעשה כפי שהם קבעו. במקרה שנזכר במשנה טען רבי דוסא בן הרכינס, ורבי יהושע שתמך בו, שבית הדין של רבן גמליאל הוטעו על ידי עדי שקר. תנאים אחרים ושאר העם לא ראו זאת כך, ומבחינתם יום החודש שקבע רבן גמליאל בעקבות דברי העדים הללו תקף לכתחילה כמו כל חודש אחר. לפי רבי דוסא ורבי יהושע, אם בית הדין קיבל את העדים הללו וקבע את החודש על פיהם – בית הדין נחשב "מוטעין", והעם שמקיים את קביעת בית הדין נחשב ל"אנוסים". אמנם, המהרש"א הסביר שרבי יהושע החשיב עצמו "כמזיד" כי מבחינתו יום זה הוא יום הכיפורים, אך נראה להציע שרבי עקיבא ניחם אותו בכך שעליו להחשיב עצמו כ"אנוס", מאחר שרבן גמליאל הוא הנשיא והוא הקובע מתי יתקדש החודש וממילא מתי יהיה יום הכיפורים, "שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי".

כך גם במקרה של לוי עם בני בבל. בני ארץ ישראל בוודאי קיבלו את הידיעה שבית הדין קידשו את החודש כשהוא היה מלא ובהתאם לכך נקבע יום הכיפורים. קבלתם של בני ארץ ישראל את קביעת בית הדין היא

---

12 כך הקשו גם הרב אריה לייב (טורי אבן כ ע"ב); הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, כא ע"א) ועוד.

13 על דברי התוספות הללו ראה הערתו של הראי"ה קוק (אגרות הראיה, ד, שנים תר"פ-תרפ"א, אגרת קצו); הרב נתן געשטטנר (שו"ת להורות נתן, יד, סי' לד, ז-י).

14 בירושלמי (ב, ז) נזכרה המילה "נחמתני" פעם אחת. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, כה ע"א) ציין לדברי המהרש"א הללו וכתב עוד: "אכן גם סוף מכות (כד ע"ב) מצאנו 'כן אמרו לו: עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו', על דרך הכתוב 'נחמו נחמו עמי' (ישעיהו מ, א) נחמה בכפלים [ע"פ מדרש זוטא – איכה פרשה א]. אמנם יש לפרש גם כן 'נחמתני' שלא אעשה איסור לחלל יום הכיפורים שבחשבוני, ושוב 'נחמתני' שהורית לי שאני מחוייב לחוג את יום הכיפורים של רבן גמליאל ע"פ מצות התורה. ואם אחוג גם יום הכיפורים שלי הייתי עובר על בל תוסיף".

שמעניקה תוקף לקביעה של החודש, וכפי שכתב הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה קנג) – במצווה לקדש חודשים ולחשב חודשים ושנים:

> ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעהו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה. וזה שהיותנו היום בחוצה לארץ מונים במלאכת העיבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב לא מפני חשבוננו נקבעהו יום טוב בשום פנים, אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חודש או יום טוב. ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב יהיה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה.
> ואנחנו אמנם נחשב היום כדי שנדע היום שקבעו הם, **רוצה לומר בני ארץ ישראל, בו ראש חודש**, כי במלאכה הזאת בעצמה מונין וקובעין היום, לא בראיה. ועל קביעתם נסמוך לא על חשבוננו. אבל חשבוננו הוא לגלויי מילתא.

בית הדין הגדול מחשב, מקדש וקובע, אך אין זה מספיק. עיבור חודשים ושנים המחייב את כל העולם היהודי הוא: "שקבעו הם, רוצה לומר **בני ארץ ישראל**". יושבי ארץ ישראל שותפים בקביעה בפועל. חברי בית הדין הם המומחים בהלכות קידוש החודש ועיבור השנה, והם מייצגים בזה את בני ארץ ישראל, אך הקביעה איננה תלויה רק בהם אלא במימוש הדבר על ידי בני ארץ ישראל, ועל כן האריך הרמב"ם להסביר שלא ייתכן שלא יהודים בארץ ישראל. גם במשנה תורה הדגיש הרמב"ם שמעשיהם של בני ארץ ישראל הם הקובעים לכל העם היהודי מתי התקדש החודש. הרמב"ם (הל' קידוש החודש ה, ד) כתב:

> כשהיתה סנהדרין קיימת והן קובעין על הראייה, היו **בני ארץ ישראל** וכל המקומות שמגיעין אליהן שלוחי תשרי עושין ימים טובים יום אחד בלבד. ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם היו עושים שני ימים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו **בני ארץ ישראל** את החדש.

הלכה זו עוסקת בזמן שהיו מקדשים על פי הראייה והיו שולחים שליחים להודיע מתי קבעו את החודש. הנימוק לכך שהרחוקים היו עושים יומיים הוא "לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש". לכאורה היה צריך להיות כתוב 'לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בית הדין בארץ ישראל את החודש'. וכי בני ארץ ישראל קובעים? אלא שאין די בקביעה של בית הדין מתי התקדש החודש, אלא נדרשת העשייה בפועל על ידי בני ארץ ישראל. בהמשך בהלכה אחרת (שם יג) כתב הרמב"ם שבני ארץ ישראל מחשבים וקובעים בזמן שכבר אין מקדשים על פי הראייה:

> זה שאנו מחשבין בזמן הזה כל אחד ואחד בעירו ואומרין שראש חדש יום פלוני ויום טוב ביום פלוני, לא בחשבון שלנו אנו קובעין ולא עליו אנו סומכין, שאין מעברין שנים וקובעין חדשים בחוצה לארץ. ואין אנו סומכין אלא על חשבון **בני ארץ ישראל** וקביעתם. וזה שאנו מחשבין לגלות הדבר בלבד הוא, כיון שאנו יודעין שעל חשבון זה הן סומכין אנו מחשבין לידע יום שקבעו בו **בני ארץ ישראל** איזה יום הוא, ובקביעת **בני ארץ ישראל** אותו הוא שיהיה ראש חדש או יום טוב, לא מפני חשבון שאנו מחשבין.

גם כאן נסביר שהחישוב והקידוש של בית הדין הם בשם כלל ישראל שהם בני ארץ ישראל, ועל כן הרמב"ם ייחס גם את חישוב החודש לבני ארץ ישראל ולא רק את הקביעה עצמה של התאריך. בני ארץ ישראל המקיימים ראש חודש בתאריך שקבע בית הדין, מיישמים בפועל את מה שקבע בית הדין בשמם, בין בזמן שהיו קובעים על פי הראייה, בין בזמן שקובעים על פי החשבון.

בהלכה נוספת העוסקת גם כן בתקופה שלאחר החורבן, כתב הרמב"ם (הל' לולב ז, יז) על בני ארץ ישראל שמקדשים את החודש:

> ומשחרב בית המקדש אסרו חכמים ליטול את הלולב בשבת ביום הראשון ואפילו **בני ארץ ישראל שקדשו את החדש**, מפני בני הגבולין הרחוקים שאינן יודעין בקביעת החדש כדי שיהיו הכל שוין בדבר זה ולא

> יהיו אלו נוטלין בשבת ואלו אין נוטלין, הואיל וחיוב יום ראשון בכל מקום אחד הוא ואין שם מקדש להתלות בו.

מה כוונת הרמב"ם ש"בני ארץ ישראל קדשו את החודש"? וכי בני ישראל הם המקדשים? אלא שגם כאן מימוש קביעת בית הדין שקידשו את החודש נעשה על ידי בני ארץ ישראל, ולכן ניתן לייחס לבני ארץ ישראל גם את פעולת הקידוש. הרמב"ם הבחין בין פעולת החישוב והקידוש לבין הקביעה המחייבת, את שלוש הפעולות הללו היו עושים בית הדין, ובני ארץ ישראל שותפים בקביעת החודש במובן זה שהם מיישמים את החלטות בית הדין.[15]

בני בבל בדרך כלל לא ידעו מתי בית הדין קידש את החודש והם פעלו לפי הנתונים שהם ידעו. כך נאמר בתוספתא (ערכין א, ד):

> אין פוחתים מארבעה חדשים המעוברים בשנה, לא נראה להוסיף יתיר על שמונה. מעולם לא נראו ששה חדשים המעוברים בשנה זו אחר זו. **במקום שאין מכירין זמנו של חדש** נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר, **וכן בגליות** נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר. היו נוהגין תמוז בזמנו והאב מעובר, ואחר כך נודע להן שאב בזמנו, מניחין אותו ומונין מכאן ואילך אחד מעובר ואחד שאינו מעובר.

בהקשר לחודש אלול ההלכה היא שעל בני בבל וכל אותם המקומות שהשליחים לא היו מגיעים אליהם, להסתמך על מה שהם יודעים, והידע שלהם היה שחודש אלול הוא בדרך כלל חודש חסר. נראה שכך היו עושים גם אם חודש אב יצא אף הוא חסר לפי הסדר שנזכר בתוספתא.[16] אמנם יש לציין שבני בבל לא היו קובעים זאת כקביעה של בית דין, שכן לא ניתן לקבוע ולחדש חודשים בחוץ לארץ ורק לבית דין שבארץ ישראל יש סמכות כזאת.[17]

עולא לא היה שליח של בית הדין, והוא נקלע לאותו מקום בבבל וסיפר להם מה קבעו בית הדין בארץ ישראל. גם במצב כזה יש לפעול על פי כללי ההלכה. ההלכה היא ששלוחי תשרי וניסן צריכים לשמוע מפי בית הדין שהחודש מקודש, ומאחר שעולא לא שמע – דבריו לא חייבו את בני בבל והיה עליהם להמשיך ולעשות "שלא בזמנם" במובן שאין זה הזמן שבית הדין קבע, וזה תקף כמו שבית דין היו קובעים תאריך לא נכון כשהם שוגגים, מזידים ואנוסים.[18]

---

15 הרחבה בעניין זה בספרי: "עיבור השנה וקידוש החודש בארץ ישראל", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 203-222.

16 בגמרא (יט ע"ב) נזכרה האפשרות שבארץ ישראל יציינו את ראש השנה בימים מסוימים ובחוץ לארץ בימים אחרים בשל העובדה שבדרך כלל חודש אלול איננו מעובר אך היו מקרים שעיברו את חודש אלול. ראה בהרחבה בשיעור יג: מימות עזרא לא מצינו אלול מעובר.

17 הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' קל, ב-ג) כתב שלפני שהתקבע החשבון של הלל הזקן, בכל מקום ששלוחי ארץ ישראל לא יכלו להגיע, בני הגולה היו מסורים לוועד שבארץ ישראל שהיו מקדשים על פי הראייה והם היו עושים שני ימים מספק. אך כשהגיע שליח מארץ ישראל והודיע לבני הגולה מתי קידשו את החודש, היה עליהם להיגרר אחר מה שנקבע בארץ ישראל והוא יום טוב שלהם מהתורה. לפיו, זה היה המעשה עם לוי שהגיע לבבל ואמר להם שהיום הוא יום הכיפורים, ואכן לו שמע מפי בית הדין את האמירה 'מקודש', היה על בני בבל לצום ביום זה גם כן. החזון איש סיים: "ודברי התוספות אינם מובנים לכאורה. דאם קביעות חוץ לארץ לאו כלום היא אלא שעליהם לעשות כקביעות הוועד בארץ ישראל, מאי שייך בזה אתם אפילו שוגגין בזה". יש להעיר שקיום החודשים והחגים בחוץ לארץ באותם המקומות שהשלוחים לא הגיעו איננו קביעה של בית דין של חוץ לארץ. רק בית הדין בארץ ישראל קובעים, והקביעה שלהם היא שבני חוץ לארץ ינהגו על פי כללים מסוימים, כגון סדר החודשים אחד מלא ואחד חסר, בדרך כלל אלול חסר, שהשליח שהגיע אליהם בחודש ניסן ותשרי שמע את בית הדין אומר 'מקודש', ועוד. אשר על כן אם קרתה תקלה כלשהי והתברר שלא ניתן לעשות מה שקבעו בארץ ישראל, גם על כך כתבו התוספות שניתן לומר 'אתם אפילו שוגגין, מזידין מוטעים'.

18 דברים בכיוון זה כתב הרב יוסף שלום אלישיב (הערות הגריש"א, חגיגה טז ע"ב): "והביאור בזה דאע"ג דמיירי שנתקדש על פי בית דין, מ"מ באותן מקומות שאין הפסק של הבית דין יכול להישמע שם, איכא נמי הך דינא ד'אתם' אפילו שוגגין. וא"כ מבואר להדיא בדברי התוס' שם דלא היה מכשול כלל". הרב יצחק שילת ("'אתם' אפילו שוגגים", במסילה העולה – ראש השנה, עמ' קע-קעג) הסביר שבית הדין הגדול מייצגים את עדת ישראל, וכשאין הוראה ברורה מתי התקדש החודש, פועל כוח הציבור לקרוא מקראי קודש לפי הבנתו ולעשות לפי רוב השנים, ועל זה נאמר 'אפילו שוגגים'. יש להעיר שאין ליושבים בבבל מעמד של ציבור, ובפועל הם עושים מה שהם יודעים משנים קודמות, גם אם הם שוגגים.

ב. עיבור השנה

בנוגע לעיבור השנה נאמר במדרש ההלכה (ספרא אמור פרשה ט סוף פרק ט אות ג) דרשה דומה לזו שדרש רבי עקיבא בסוגייתנו:

> לא היתה השנה צריכה לעבר ועיברוה אנוסים או שוגגים או מוטעים, מנין שהיא מעוברת? שנאמר "אשר תקראו אותם מועדי". "אתם" אפילו שוגגים, "אתם" אפילו מוטעים, "אתם" אפילו אנוסים. אם קראתם "אתם" – מועדיי, ואם לאו – אינן מועדיי.

הרב שמשון משנץ (שם) פירש: "אנוסים – שהיו צריכין לילך לחיל של מלך". עוד פירש בשם הרב הלל שבגמרא (סנהדרין יא ע"א) נאמר ש"אין מעברין את השנה אלא אם כן ירצה הנשיא", ומדובר במקרה שהנשיא צריך לצאת לחוץ לארץ, ולא ישוב עד זמן מרובה "ושמא לא ימטי לה זמנא דאביבא ועברוה אנוסים". אמנם בגמרא (שם) נזכר שרבן גמליאל נאלץ לצאת על מנת "ליטול רשות אצל שלטון אחד בסוריא ועיברו את השנה על מנת שירצה רבן גמליאל, וכשבא רבן גמליאל ואמר רוצה אני, נמצאת שנה מעוברת". הרב מאיר אבולעפיא (יד רמ"ה שם) פירש שרבן גמליאל הלך ליטול רשות מן ההגמון לעבר את השנה, מאחר שהמלכות גבו מיסים וארנונות לפי חשבון השנים, ולכן הם לא הסכימו להוסיף עוד שלושים יום. פירוש נוסף הוא שהמלך אנס אותם לעבר ולהאריך את השנה מפני שהמלך היה משלם משכורת שנתית. בשל כך ההלכה היא שמלך אינו יושב בעיבור השנה (סנהדרין יח ע"ב).[19]

שוגגין – "שהיו סבורים שמעברין מפני הגדיים והטלאים" (הר"ש משנץ שם). הערכה שגויה בנוגע למצבם של העזים והטלאים. הלכה היא שאין מעברים אם הגדיים והטלאים טרם נולדו או שיש מעט, אך סיבה זו היא סעד לשנה שצריך לעבר אותה מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן (סנהדרין יא ע"א).

מוטעין – שטעו בחשבון התקופה שבו תלוי העיבור, או שהעידו לפניהם על האביב ועל הפירות והתברר שהנתונים שקיבלו לא היו נכונים.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (חפץ חיים, ביאור על הספרא שם) כתב בקצרה:

> אנוסים מעבודה זרה, או שוגגים מעצמן בחשבם שיש שם סיבה המחייבת לעבר ושגגו בזה, או מוטעים מאחרים.

הר"ן (סנהדרין יא ע"א) כתב בשם הרמב"ן שגם על עיבור שנה דרשו "'אתם' אפילו שוגגין". אך התוספות (ראש השנה כא ע"א ד"ה לוי אקלע) שעסקנו בדבריהם לעיל כתבו:

> ולא דמי נמי להוא דפ"ק דסנהדרין (דף יב ע"ב ושם) שבקש חזקיה רחמים על עצמו דכתיב "כי אכלו הפסח בלא ככתוב" (דברי הימים ב ל, כב) ומפרש שעיברו השנה ביום ל' של אדר, ואסור הואיל וראוי לקובעו ניסן. ולא אמרינן "'אתם' אפי' שוגגים...", משום דלא שייך אלא כגון יום ל' או יום ל"א כשקובעין באחד מהן ראש חודש לחסרו או לעברו שלא כדין, או על פי עדות שקר.

תוספות הרא"ש (שם) כתב כדברי התוספות וסיים במילים: "אבל לא לעבר את השנה בזמן שאינו ראוי לעברה". המלך חזקיה עיבר את חודש ניסן בל' באדר, ואסור לעשות כן, כי יום זה יכול להיות א' בניסן. בהנחה שדברי תוספות הרא"ש הם המשך דברי התוספות ואין מחלוקת ביניהם, יש להסביר את האמור בהם על פי דברי מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("עיבור השנה", שיעורי מרן הגר"א שפירא – סנהדרין, עמ' תפג):

> הפסוק ממנו לומדים דין זה ["אתם – אפילו שוגגין... מזידין... אנוסים"] אינו עוסק כלל בקידוש החודש אלא בקביעת המועדים, וקביעת המועדים מושפעת הן מקידוש החודש והן מעיבור השנה במידה זהה. ומכיוון שהפסוק חידש שקביעת המועדים חלה אף אם בית הדין קבע אותם שלא כראוי, אין סיבה לחלק בין אם הסיבה לקביעה זו נבעה מחמת קידוש חודש מוטעה, או מחמת עיבור שנה מוטעית.

---

19 ראה בהרחבה בספרי: "אין מושיבין מלך וכהן גדול בעיבור שנה", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 335-345.

אם בית הדין שוגים בקביעה שלהם, על כך נאמרה דרשת הפסוק "אפילו שוגגין". אך לא כן אם הם טעו במסגרת הזמן. אם עיברו את השנה בל' באדר, או שקידשו את החודש ביום השלושים ושניים, או שקידשו את החודש בלילה, וכן הלכות נוספות הקשורות לזמן, בכל המקרים הללו אין להם סמכות לעבר או לקדש, ולכן אין אומרים "אפילו שוגגין".[20]

הגמרא (סנהדרין פז ע"א) עוסקת בדינו של זקן ממרא, ואחת הדוגמאות לכך היא מי שיודע לעבר שנים ולקבוע חודשים והוא חולק על בית הדין בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. האפשרות שהוא יחלוק על בית הדין שעיברו השנה קשורה לתום המועד בחודש אדר שבו ניתן לעבר את השנה. חכמים סברו שיש לעבר שנה עד פורים, ורבי יהושע ורבי פפייס העידו שמעברים עד סוף אדר (ראש השנה ז ע"א). אם בית הדין הגדול פסק כדעת רבי יהושע ורבי פפייס שניתן לעבר את השנה לאחר פורים והזקן ממרא חלק עליהם, יוצא שהזקן ממרא מתיר לאכול חמץ בפסח שהוא איסור כרת, מאחר שלפיו פסח כבר היה בחודש שקדם. אם בית הדין הגדול פסק שאין מעברים את השנה לאחר פורים והזקן ממרא חלק עליהם וסבר שניתן לעבר עד סוף אדר והשנה מעוברת, יוצא שהזקן ממרא מתיר לאכול חמץ בפסח. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר שם) הקשה:

> ואם כן גם לפי דעת הזקן ממרא דהבית דין טעו, על כרחך צריך לשמוע לבית דין ואיך שייך להתיר חמץ בפסח ע"י הוראתו? ...וי"ל על פי מה שכתב התוספות (ראש השנה כא ע"א ד"ה לוי אקלע) דלא שייך "'אתם' אפילו שוגגין" רק לענין קביעת החדש ולא לענין קביעת שנה, אף דלא כתיב גבי חדש רק גבי מועדים, והביאו ראיה מחזקיה ע"ש.

הערוך לנר הקשה שגם אם הזקן ממרא חלק על בית דין ולפיו בית הדין טעו במה שעשו בנוגע לעיבור השנה, אזי עליו לשמוע בקול בית הדין, בשל הדרשה "'אתם' אפילו שוגגים". תשובת הערוך לנר היא שלפי התוספות בסוגייתנו דרשה זו "'אתם' ולא שוגגין" נאמרה רק בהקשר של קידוש החודש ולא בהקשר של עיבור שנה.

אך יש להקשות שהרי הערוך לנר עצמו כתב בסוגייתנו שאין זו כוונת תוספות בסוגייתנו, ולפי תוספות ותוספות הרא"ש דרשה זו נאמרה גם בנוגע לעיבור שנה, ואם כן עדיין יש ליישב את קושיית הערוך לנר בגמרא בסנהדרין.

נראה לתרץ את קושיית הערוך לנר באופן אחר. כאמור לעיל על פי דברי הר"ש משנץ והחפץ חיים: אנוסים, שוגגים, מוטעים – אלו מצבים שנוצרו כתוצאה ממעשים אנושיים או טבעיים, ואין מדובר על שגגה או טעות בידיעת ההלכה או הבנתה. אנוסים – אילוצים שונים שתוצאתם עיבור שנה כשלא היה מתוכנן לעבר אותה. שוגגים – הערכה לא נכונה של נתונים. מוטעים – הטעיה של אחרים בהצגת נתונים לא נכונים. אך הזקן ממרא חלק על בית הדין בעניין הלכתי ולא בעניין הערכה לא נכונה או מוטעית. הם קבעו על פי דין לעבר את השנה לפני או פורים אחריו, והוא חלק עליהם בדין עד מתי יש לעבר את השנה – עד פורים או עד סוף חודש אדר. זקן ממרא כשמו כן הוא, הוא יצא נגד הפסיקה ההלכתית של בית הדין שבמקרה זה משמעותה רבה מאחר שאיסור חמץ זדונו כרת ושגגתו חטאת. אשר על כן קושייתו של הערוך לנר מהדרשה של רבי עקיבא בסוגייתנו איננה קשורה לאמור בסוגיה בנוגע לזקן ממרא שחלק על חכמים בהקשר לעיבור השנה.

סיכום

דרשת הפסוק: "אתם" – אפילו שוגגין, אפילו מזידין, אפילו מוטעין, נאמרה על ידי רבי עקיבא כשהסביר לרבי יהושע מדוע עליו להישמע לקביעתו של רבן גמליאל הנשיא בעניין קידוש החודש ולציית להוראתו ולבוא אל

---

20 כמה אחרונים כתבו שלפי תוספות "'אתם' אפילו שוגגין" נאמר רק על קידוש החודש ולא על עיבור השנה, ושהתוספות חלקו על האמור במדרש ההלכה. כמו כן כתבו שהרמב"ם לא כתב להלכה מה הדין אם בית הדין עיברו השנה כשהם אנוסים, שוגגים או מוטעים. אך האחרונים הללו הסבירו את התוספות באופן דומה לאמור בתוספות הרא"ש אם כי לא ציינו אליו. ראה: הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצוה ד אות כד); הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, כא ע"א); הרב ראובן מרגליות (מרגליות הים, סנהדרין יא ע"ב אות כו; יב ע"ב אות א); הרב יעקב בצלאל זולטי ("בענין אתם אפילו שוגגין", משנת יעבץ, או"ח סי' ה), ועוד.

רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל על פי חשבונו של רבי יהושע במקלו ובמעותיו. רבי יהושע התנחם בדרשה זו ועשה כהוראתו של רבן גמליאל.

משמעות הדרשה כפולה: א. בית הדין – גם אם בית הדין שגה בהערכה, הוטעה, היה אנוס לקבוע את החודש, אף על פי כן הקביעה תקפה; ב. עם ישראל – תוקפו של היום שנקבע כראש חודש יבוא לידי ביטוי רק כשכלל ישראל בארץ ישראל יקבל על עצמו ויממש את הקביעה מתי חל ראש חודש, וממילא באילו ימים יחולו המועדים שבאותו חודש. ולכן הסכים רבי יהושע להצטרף עם כלל ישראל ולצום ביום הכיפורים כפי שקבע רבן גמליאל.

הדרשה הכפולה איננה רק בנוגע לארץ ישראל שבה הכול עושים יום טוב אחד על בסיס הקביעה של בית הדין, אלא גם אצל בני חוץ לארץ בגלויות שעושים יומיים, ובהנחה שהם אינם יודעים באיזה יום קודש החודש בארץ ישראל. בני חוץ לארץ אינם מקדשים את החודש אצלם ואינם קובעים דבר. הם מקיימים את סדרי החודשים לפי נתונים שיש בידיהם: חודש אחד חסר והבא אחריו מלא, וכן על זה הסדר; בדרך כלל חודש אלול חסר, ועוד. אם הגיע אליהם שליח מטעם בית הדין, אזי עליהם להתאים את התנהלותם לדברי השליח. רבי לוי בא לבבל ביום שלפי הנהגת בני בבל היה י"א בתשרי ובהנחה שחודש אלול היה חסר כמו שקורה בדרך כלל. רבי לוי מסר להם שבכל זאת באותה שנה אלול היה מלא וממילא היום יום הכיפורים, אך מאחר שהוא לא שמע מפי בית הדין 'מקודש', וכפי שנדרש מהשליחים בחודשים תשרי וניסן, הוא לא חייב את בני בבל לצום יום כיפור נוסף. תוספות הסבירו שגם התנהלותו זו של רבי לוי ושל בני בבל לא לצום יום נוסף היא משמעות נוספת לדרשה "'אתם' אפילו שוגגים, אנוסים, מוטעים". הם יודעים שהיום הוא יום הכיפורים, אבל כיוון שהדבר לא נודע להם על פי כללי ההלכה המקובלים, אזי הם אינם מקיימים את היום על פי הקביעה של בית הדין.

גם בנוגע לעיבור שנה נאמר במדרש ההלכה שאם בית הדין עיברו את השנה והם היו שוגגים, אנוסים, מוטעים, העיבור תקף. על פי דברי תוספות הרא"ש והסבריהם של כמה אחרונים, העיבור יהיה תקף אם הערכתם הייתה שגגה או מוטעית או שנאלצו לעבר בשל אונס כלשהו. אך אין מדובר שהם טעו בהלכה ועיברו את השנה במועד שאסור לעבר בו, כגון לפני ראש השנה או ביום השלושים של חודש אדר.

זקן ממרא שמומחה בדיני עיבור שנה שחלק על בית הדין שעיברו שנה בחודש אדר, לפני פורים או בסוף החודש, גורם במחלוקתו לידי כך שהשומעים לו ייכשלו באיסור חמץ שזדונו כרת ושגגתו חטאת. הטענה שגם לפי הזקן ממרא יש לשמוע לבית הדין בשל הדרשה "'אתם' – אפילו שוגגים, מוטעים ואנוסים', וממילא איש לא ישמע לו, איננה נכונה. כאמור, שוגגים, אנוסים ומוטעים הכוונה לכך שבית הדין טעה בהערכה או שהתבסס על נתונים לא נכונים או שהיה אילוץ והיו צריכים לעבר השנה. המחלוקת בין הזקן ממרא לבין בית הדין היא בשאלה הלכתית עד מתי ניתן לעבר שנה במהלך חודש אדר.

יח. "אתם" – אפילו שוגגין, אפילו מזידין, אפילו מוטעין